

ISLAM, RIAZUL, *A Calender of Documents on Indo-Persian Relations*, 1500-1750, Volume: I, Iranian Culture Foundation, Tehran and Institute of Central and West Asian Studies, Karachi, 1979. XXVIII-511 s., 250.00 Rs. veya 30.00 U.S. doları. (A IV/5642)

Kitapta 1500-1750 yılları arasında İran ile Müslüman Hindistan hükümdarları arasında yapılan yazışmalar incelenmiştir. Diploması tarihi için yararlı olabilecek mektuplar dizinini hazırlarken, Prof. Riazul Islam Türkiye, İran, İngiltere, Fransa, Pakistan ve Hindistan'da bulunan kütüphanelerin arşivlerinden yararlandığını belirtmektedir. Ayrıca bu mektuplar dizininden o dönem İran ve Müslüman Hint hükümdarlarının hangi konularda yazıştıklarını öğrenmek isteyenler için yararlı olur, kanısındayız.

Kitabın bölümleri şöyle sıralanmaktadır:

Başlangıçta İran Kültür Vakfı Genel Sekreterliğinin İran ile Hint-Pakistan yarımadasının kültürel ve politik yönden birbirlerine sıkı bağlantıları olduğu ve Fars dilinin bütün bu bölgeye yayıldığına değinilerek bu tür çalışmaların bilginler tarafından yapılmasının yararlı olacağına işaret edilmektedir.

Transkripsiyon bölümünde yazar, çalışmalarını üç doğu dili Türkçe, Farsça ve Arapça dillerinde yaptığını belirterek her üç dili bir arada kullanmak zor olduğu için kelimeleri kullanırken Hint-Pakistan şekillerini koruduğunu açıklamaktadır.

Bibliyografya şeklindeki kısaltmalardan sonra yazar, tarih değişikliklerinde hicri ve milâdi tarihleri kullandığını açıklamaktadır.

Önsöz ve Teşekkür bölümünde yazar, Hindistan'da hüküm süren Müslüman Hint hükümdarları ile İran'da hüküm süren Safavi şahları arasındaki diplomatik bağlantıları konu alan doktora tezini hazırlarken bu mektupların ilgisini çektiğinden ve bu mektupları sistematik bir düzenleme içinde incelemek istediğinden bahseder. Çalışmaları sırasında kendisinden yardımlarını esirgemeyen kişi ve kuruluşlara bütün içtenliği ile teşekkür etmektedir.

I. ciltteki mektupların indeksini verdikten sonra yazar, Giriş kısmını dört bölümde toplamaktadır:

Birinci bölümde edebî yazı sanatı inşâ'yı kutab ve tarassul diye ikiye ayırıyor. Bu mektupların da tarassul, mektupla ilgili edebî yazılara ait olduklarını açıklamaktadır. Hükümdar mektupları için kitâb, kitâb nâma, maktûb ve ruqa gibi terimlerin kullanıldığını belirtmiştir. Bir hükümdarın bir diğer hükümdara yazdığı mektuplar yirmi kadar konuyu içermektedir. Örneğin, tahta çıkış, bir erkek çocuğun doğumu, baş sağlığı gibi konular... Mektuplar yazılırken nasıl bir sıra izlendiğini de açıklamaktadır. Bundan başka mansûr (hizmet fermanı), fath nâma (düşmanın yenilgisini bildirmek için yazılan mektup), ahd nâma (andlaşma şartlarını açıklayan ve iki tarafın imzası bulunan mektup), şukka (hükümdarın imzasını taşıyan bir asil kişiye yazılmış kısa mektup), ramz (anlatılmak istenenleri üstü kapalı olarak bildiren mektup) gibi türlerin açıklamalarından sonra, en çok tutulan tür rûqâ (dilekçe şeklindeki mektup) dan bahseder.

Hindistan'da Delhi Sultanlığı döneminde bir de Ulaştırma Bakanlığı (Divanı İnşâ) kurulmuştur. Ayrıca devletin önemli ve gizli belgelerinin korunduğu bir bakanlık da vardı. Devlete ait bir mektup yazılacağı zaman hükümdar uygun gördüğü birine bu görevi verirdi. Ekber'in bir çok devlet mektupları Abul Fadl tarafından yazılmıştır. Yazar bir devlet

mektubunun nasıl yazıldığını da kitabın 37.ci sayfasında örnek olarak vermektedir. Şifreli mektuplar ise Prens Evrengezb ile kardeşi Murad Bakş arasında taht kavgalarının başlangıç döneminde resmi yazışmalarda kullanılmıştır: Örnek mektup sayfa 427-429. Bazı önemli durumlarda aynı konulu mektuplar birkaç kişiye birden gönderilirdi. Şah Safi'nin Erivan'da kazandığı savaşı Şah Cihan ile Adil Şah'a bildirmesi, örnek mektup sayfa 256. Ayrıca yazışmalarda görev alan kâtiplerin durumu ve kullanılacak malzemenin nasıl olacağı hakkında bilgiler bulunmaktadır.

İkinci bölümde her mektubun bir düzen içinde incelendiği açıklanmaktadır: yazarın her mektuba verdiği numara, kodu, sınıfı, kimden geldiği, kime yazıldığı, kimin yazdığı, mektubu karşı tarafa götüren kişinin adı, mektubun gönderilme tarihi, nereden yazıldığı, dili, başlık, başlangıç ve sonuç, verilen metinler, transkripsiyon, özetler ve yorumları açıklamaktadır.

Üçüncü bölümde yazar kitabı hazırlarken yararlandığı malzeme ve kaynakları yeniden açıklamaktadır.

Dördüncü bölümde diplomatik haberleşme ile ilgili çalışmaların önemi üzerinde durmaktadır. Mektupların gerçekten yazan kişilere ait olduklarını kanıtlamak için, mektupların pek çoğunun kroniklerde bulunduğuna işaret etmektedir. Hümayun'un Şah Tahmasp'a gönderdiği mektup, kaçak hükümdarın İran'a girdiğinin arefesinde gönderilmiştir. Bu mektubun kopyaları kroniklerde İran ve Hindistan'da toplanan mektup koleksiyonlarında bulunmaktadır. XVIII ve XIX. yüzyıllarda Delhi ve İran'da meydana gelen çeşitli kargaşalıklar sonucu koleksiyonların büyük bir kısmının kaybolduğu zannediliyor. Bazı dökümanlar ise özel koleksiyonlarda korunmaktadır. Müslüman Hint ve Safavi hükümdarların Osmanlı Sarayına gönderdikleri mektuplar ise Türkiye'de bulunan arşivlerde korunmaktadır. Yazar 650 den fazla orijinal mektubun kendisi tarafından toplandığını, bunların 450 tanesinden burada yararlandığı belirtmektedir. Bu mektupların XVI. yüzyıldan Nadir Şahın ölümüne kadar Hint-İran ilişkilerine ışık tuttuğunu kabul etmektedir. Bunların bazıları da Türk Tarih Kurumu Belleten Dergisinde yayınlanmıştır. I. Şah Abbas'ın iki ve Şah Hüseyin'in zamanının Papasına gönderdiği bir mektup Roma'da Vatikan kütüphanesinde bulunmaktadır.

Yazar, bu dönem ile ilgili mektupları aşağıdaki düzenlemeye göre gruplara ayırmıştır:

I- Hint-İran yazışmaları:

Müslüman Hint hükümdarları ile İran Şahları arasındaki yazışmalar, bir hükümdar ile prensler, devlet memurları, tebası ile olan yazışmalar (bu kategoride Şah Cihan dönemine ait çok önemli mektuplar bulunmaktadır),

II- Müslüman Hint ve Safavilerin Dekkan hükümdarları ile yaptıkları yazışmalar,

III- Müslüman Hint hükümdarları ve İran Şahlarının Asya'da bulunan diğer hükümdarlar ile yaptıkları yazışmalar,

IV- Müslüman Hint hükümdarlarının ve İran Şahlarının Osmanlı hükümdarları ile yaptıkları yazışmalar,

Bazı Osmanlı İran yazışmaları Hint İran ilişkileri üzerinedir.

V- Hiçbir gruba girmeyen çeşitli yazışmalar.

Girişten sonra yazarın altı bölümde topladığı mektuplar yer almaktadır:

I, bölüm: Babür ile Hümayun dönemine ait yazışmalar (mektup sayısı 1-15)

II. bölüm: Ekber dönemi yazışmaları (mektup sayısı 16-45)

III. bölüm:Cihangir dönemi yazışmaları (mektup sayısı 46-99)

IV. bölüm: Şah Cihan dönemi yazışmaları (mektup sayısı 100-236)

V. bölüm: Evrengezb dönemine ait yazışmaları ele almaktadır (mektup sayısı 237-259).

Addenda kısmında yazar Kandhar seferinden sonra Cihangir ile I. Şah Abbas arasında yazılmış iki mektubun bulunduğunu belirtir. Fakat bu mektupların gerçek olmadıklarını da ekler. Bunların J. 54 ile J. 55 numaralı mektuplarla aynı kategoride olduklarını ileri sürer. Kitap yazarın çalışmaları ile ilgili çeşitli kişilerin görüşlerini açıklayan bir bölüm ve İndeksle sona ermektedir.

Doç. Dr. İNCİ MACUN
Hindoloji Anabilim Dalı

